

Kozma László

Juhász Gyula költői világa (V.)

Technikai fejlődés

Már zeng a gép, az űr felé leng
A karcsú szárny és reng a lég.
Már szűk a táj és tűnt az élet
S derengve vár szűz, tiszta kék.
(A repülő dalol)

Juhász Gyula széleskörű érdeklődését mutatja, hogy verseiben megjelennek a modern technika képei. Budapestről szóló versében villamos sikongat és villanylámpák zizegnek, másutt a bakter vonatoknak integet, az égen áthúz a repülőgép. Versbeli absztrakcióit, metaforáit a technikai találmányokról szóló verseiben a művelődéstörténeti és tudósi szemlélet alapozza meg.

Győzelmi elégia

Repülni kezd az ember, Ikarusz!
És nem zuhan tengerbe néha már
És hétfátyolos jövendő ködében
Rá Ikária, új hazája vár!
Repülni kezd az ember, Ikarusz
S ujjonganak egy új kor hegedűi
S borús gyönyörrel gondolunk ma rád,
Ki először próbáltál repülni!

Ó végtelenség, téged kerestt
Odysseáján mindig is az ember,
Szálló szavak és áradó zenék mind
Feléd törtettek: végtelenség, tenger!
És végre ma elkopni kezdenek
A szűkös törvény érc-karmú betűi
S az ember Ikaruszt sajnálja már,
Ki először próbált fölrepülni!

Mily szép lesz új hazánk: a mély magas,
 Nem szédülünk, ha tűnő rögre nézünk,
 Hol emberárcok és embertúrasok
 Lesznek nevetségünk és kedvtelésünk!
 Mily új csodák: a rög barnul felénk
 És rajta szürkülnek a rög tetűi
 S hálásan gondolunk rád, Ikarusz,
 Ki először akartál repülni!

Ó lesz még sok zuhanás, sok viasz,
 Mely törött szárnyát a tengerbe ejti,
 De példák vannak és mi fölme gyünk már,
 Ha int hazánk, az ég s a végtelen hí!
 Ó lesz még sok zuhanás, sok viasz
 És vár a rög, az örök, temetői
 És a te sírod mindig visszavon
 Ó Ikarusz, ki viaszszárnyadon
 Merészeltél szárnyalón letörni!

A vers a *Független Magyarország* 1909. október 3-i számában jelent meg először.

Louis Blériot, a híres francia aviatikus 1909. július 25-én maga készítette gépével átrepülte a La Manche-csatornát. Még az évben Európa nagyobb városaiban bemutatta repülőgépét. Budapesten október 18-án járt. Érkezésének hírére írta e verset Juhász Gyula. (KK 1: 229 284)

A költemény a görög mondának és a modern találmánynak, a repülőnek az összekapcsolása. A második versszakban a „szálló szavak és áradó zenék” a képzelet szárnyalására utal, mely most összekapcsolódhat a repüléssel, ami valóságos élmény.

„A költők különben már évezredek óta repülnek. Az első mítoszok az égbe törtek, mint az első pacsirta éneke. Mikor Bleriot először kelt át gépmadarával a csatornán, én Váradon egy francia pilótával ebédeltem a Kis Pipában. A pilóta roppant földhözragadt gondolatokon kérődzött, én a régi nagy Villon verseit olvasgattam leves és főzelék között. Úgy éreztem, hogy néhány ezer kilométerrel magasabban járok, mint ő.” *Szakállszárító. Repülők; Délmagyarország*, 1927. június 9. (KK 4: 365 547)

A repülő dalol

Már zeng a gép, az űr felé leng
 A karcsú szárny és reng a lég.
 Már szűk a táj és tűnt az élet
 S derengve vár szűz, tiszta kék.

Ferdülten múlnak a vidékek
És elcsitulnak a zajok.
A földi lárma lassú ének
S én érzem: szállok és vagyok.

Mi sír alattam, mi nevet lenn?
Nem hallom és nem akarom.
Mint rózsza sírja, hull szerelmem
S alél a földi parlagon.

Mint csillag, száll alá a sorsom
És úgy iszom e kék derűt,
Mint régi őszökön az óbort
S a bút, ez édes keserűt!

És hallgatom a lég zenéjét,
Mint hegedűt, mely rég, (be rég!)
Átsírt sikátorok setétjén
Idézve rétek reggelét.

Már számolom a lenge percet,
Mely új egek felé repít.
Számúzva lelkem, néma herceg,
Nem nézi vén vidékeit.

Hervadjanak ott lenn a kertek,
Itt égnek új, boldog napok,
Vidám bolygók, dalolva jertek,
Magam is bolygó dal vagyok!

Túl téreken és túl időkön
Menyasszonyom csókomra vár.
Embermúláson, életőszön
Keresztül surran e batár.

Hahó, enyészet, ősi hollónk,
Hahó halál, föld varja lenn,
Károgiatok a nagy koporsón:
Én itt bolygok már fönn. Amen.

A *Világ* 1916. július 2-i számában jelent meg. (KK 2: 120 476)

A repülés élményének leírása realiztikus — ferdülten múlnak a vidékek —, ugyanakkor ötvöződik a képzelet szárnyalásával. Minden földi kötöttség megszű-

nik, még a szerelem is lehull, mint rózsaszírom. Mi az, ami megmarad? A költészet, a világ esztétikai lényege: „Magam is bolygó dal vagyok!” A második versszak negyedik sora: „S én érzem: szállok és vagyok.” — Descartes tételét idézi: „Gondolkodom, tehát vagyok.” Mi az ember lényege: az önkifejezés, az önmegvalósítás, a szárnyalás — villantja fel a költői képet Juhász Gyula. A nyolcadik versszak első sora: „Túl téreken és túl időkön” — a századelő nagy fizikai és filozófiai kérdését, a teret és az időt fogalmazza meg. Mintha Komjáthy Jenő versei technikai igazolást kaptak volna — a szárnyalás képei az ő költészetét, látásmódját is felidéznek.

A stilisztikai eszközök között feltűnnek az alliterációk, a repülés lendületét, szabadságát, ritmusát érzékeltetve. A hetedik versszakban a „bolygó” melléknévi igenév főnévi és melléknévi értelemben is szerepel, a befejező sorban az igealak is felbukkan (bolygok), a különböző alakok szerkezetalkotó tényezők. A vers befejezése szakrális tartalomra utal.

Csevegés című cikkében (Szeged, 1922. május 21. KK 6: 474 688) a következőképpen ír a repülésről: „A költők az idők kezdetétől fogva a repülőgép mellett foglaltak állást, amit Dedalus mítosza is eléggé bizonyít. Jókai és Wells, de Verne és mások is, szinte szuggerálták az aviatika fejlődését, amely Lilienthal első kísérletei óta olyan szédületesen kifejlődött, hogy bizony ma már a legkülönb költők efféle álmai is csak olyan távolról kullognak utánuk, mint a sánta kuvasz a villámvonat után. Jól esik hallani és elgondolni, hogy *a rab gólya hazájában* is újfent szabad lesz a pálya az ég felé. Érzésem és képzeletem lobogóját meghajtom az első repülőgép előtt, amely újra vígan berreg majd Szeged fölött. Szárnyaljon magasan és messze, siessen boldogan és szerencsésen! Köszöntse a távoli világokat és vigye el testvéri üzenetünket a többi szenvedőknek és a többi raboskodóknak! A világ urainak pedig adja hírül, hogy az árva gólya a hegyek lábában milyen elhagyott és milyen szomorú. Pedig nem is olyan régen, egy fönséges szabadságharc tavaszi viharában ott repült legelől, Európa nemzetéinek élén, Kossuth és Petőfi szárnyain. És várja, rendületlen hittel és bizalommal, hogy megint a magasba törjön. *A kultúra, a szabadság, a szépség és igazság ragyogó ormaira!*”

Az idézet mutatja Juhász Gyula széleskörű érdeklődését. A cikkben leírja a repülés addigi történetét, melyet irodalmi vonatkozásokkal kapcsol össze. A *rab gólya* Arany János versére utal.

„A repülő dalol. Ez egy versem címe volt a háborúban. Egy repülő megjegyezte, hogy ott fönn se kedve, se ideje dalolni. Ezt csak a madarak tudják.” *Délmagyarország*, 1927. június 9. (KK 4: 365 547)

Telefon

Hallom a hangod messze, mélyből,
Egy régi nyárból száll felém,

Egy mámoros és fényes éjből
Dalol, mint álom és remény.

Hallom a hangod, selyme simit,
Bársonya borzongat megint,
A szavaid, e pajkos villik
Csapata surran szivemig.

A kagyló bűg, ó áldott kagyló,
Mely ily dús gyöngyöket terem,
Úgy érzem, édesbús viharzón
A tenger zeng, a végtelen.

A vers a *Délmagyarország* 1920. január 6-i számában jelent meg először. A vers valószínűleg Zöldi Vilmához szól. Villi: a germán néphitben szereplő tündérlány. (KK 2: 219 517)

A telefon a 19. század végén kezdett elterjedni, technikai újdonságnak számított. Az alliterációk a telefonkészülékben is működnek, a második versszak első két sorában a „h”, az „s”, a második sorban a „b”, a harmadik-negyedik sorban a sor elején és végén az „sz” alliteráció jelenik meg. Érdekes az alliterációk ritmusa: az első két sorban az egymás után következő szavak alliterálnak, a harmadik-negyedik sorban a sor elején és a következő sor végén álló szavak csendülnek össze. A „h — s — b” alliterációk mintha az egyre erősödő hangot érzékeltetnék, az akkori telefonos beszélgetés hangzását is visszaadva. A harmadik versszak a (telefon)kagyló és a (gyöngy)kagyló homonímiáját használja ki. Az „édesbús viharzón” jellegzetes szókapcsolat, melléknév és határozóragos melléknévi igenév kapcsolata, többféle szófaj ad randevút. A „vihar — viharzik — viharzó — viharzón” a szófajok egész skáláját felvonultató variáció. Az „édesbús” összetett, két tagból álló melléknév, az „édes” pontosítja a „bús”, az „édesbús” pedig a „viharzón” jelentését. A verstechnika nem marad le a technikai újdonság mögött.

Szomorú játék

Az élet mozgósínházában ülve,
A hallgatag sötétben nézem én
A karmester botját, hogy leng az úrbe,
Míg perdül a vad álomköltemény.

És hallom, a hegedűs hegedűje
Hazug, akár lelkemben a remény

És látom, hogy szürkülve és elnyűve,
Mint rohanok a roppant filmen én!

Ó más zenét e szomorú játékhoz,
Vagy más játékot e hazug zenéhez,
De siket a zenész s a film nem érez.

Csak várok én a mély, komor homályban,
Kifáradt néző, kénytelen játékos,
Amíg kihúny a fény s eltűnik árnyam!

A vers először a szegedi *Színházi Hírek* 1916. november 4-i számában jelent meg. (KK 2: 127 479)

Az első budapesti moziengedélyt 1896-ban adták ki. A mai elnevezést, a mozi, Heltai Jenő terjesztette el. Juhász Gyula két idézett versében az elnevezés kialakulása is nyomon követhető, technikátörténet és szótörténet egyben. A versben a mozi az élet szimbóluma, látomásrendszere. A második versszak első sorában a „hegedűs hegedűje” poliptóton. A harmadik versszak sorait eltérő toldalékolású főnév fogja össze: „zenét — zenéhez — zenész”. A negyedik versszak első sorában a nézőtéri homály jelképes, az élet sivárságára utal. Ezt húzza alá a következő sor „k” alliterációjával a „kifáradt” és „kénytelen.” A befejező sorban a vetítés végével kihúny a fény, az ember árnyék-élete eltűnik. A modern technika, a filmvetítés viszont része lesz Juhász Gyula jelképrendszerének.

Moziban

A tarka népek közt jó ülni csöndben
S a tarka képeket elnézni jó.
Száguldani a múltban és jövőben
És látni, hogy gyűl s vész a millió.
Szegény apacs hogy ugrál háztetőkön
S dúsgazdag úr a yachton hogy lakik,
Mulatni a sok póruhárt ripőkön,
Míg annyi híres zene hallatik.

És jó csodálni oly sok nagy szerelmet
És kis kalandot, míg a félhomály
Beföd száz gondot lágyan, mint a selymek
És eltakar sok csókot a sovár,
Írigy szemektől és oly bús dolog
Magányosan ballagni haza végre

A szürkeségbe és a kicsiségbe,
Mint börtönükbe a kalandorok!

A vers a miskolci *Reggeli Hírlap* 1923. december 25-i számában jelent meg. (KK 2: 248 527) Szegeden 1920-ban indult a mozik működése, Juhász Gyula a költő-publicista nyitottságával reagált az élményre.

Falu

Egy autón porzunk el szédülettel
Az álmából riadt falun keresztül.
Libák gágognak ránk a pocsolyából
S öreg apók pipálnak az eresztül.

Még integet a faluvégi nyárfa,
Még leng a pornak szürke keszkenője,
Még utolér a konduló harangszó,
De mi törünk már vágtagon előre.

Faluból jött a lelkem s most csodálja
E nagy világot, mely teljes csodákkal,
Magas tetőkkel, karcsú asszonyokkal,
Kék zubbonyokkal, távol kék virággal.

Új szédületek autója, lelkem,
A végtelenben semmibe viharzó,
Magányos órán néha hívogat még
Egy rég elzengett, falusi harangszó...

A vers a *Reggel* 1928. október 1-i számában jelent meg. (KK 3: 56 354)

A költemény négy négysoros, félrímes strófából áll, a második-negyedik sorok rímelve. A Juhász Gyulára jellemző belső összecsengéseket itt is megtaláljuk.

Az első versszak első-második sorának utolsó szavában „szédülettel — keresztül” az „ü” a hangsor elejéről a végére vándorol, mintha az autó robogása zivilná szét ezt a különös asszonáncot. A félrímes versben így az egymás után következő sorok is összekapcsolódnak. A harmadik versszak első két sorát a „csodálja — csodákkal” igei és névszói jelentés kapcsolja össze.

A második versszak negyedik sorában két igével is jellemzi a sebességet: „törünk” és „vágtagon”, az utóbbi jelen idejű határozóragos melléknévi igenév. Jobban kifejezi ez a sebességet, mintha csak a „vágtatunk” alak szerepelne.

A negyedik versszak első sorában az autó—lélek metafora egészen modern. A második sor értelmezős szerkezetben hasonlítja a lélek viharzását az autó robo-

gásához. A „mint” kötőszó hiányzik, a képek párhuzamban állnak, a konkrétból az elvonatkoztatás, az absztrakció felé mozdulnak. A befejező sorban a falusi hangszó jelképes értelmű. Érdekes megfigyelni, ahogyan a modern technika képei elhelyezkednek Juhász Gyula jelképrendszerében, ebben már a mindenre figyelő publicista is megnyilvánul.

Városok, tájak

Míg álltál boldog magasan fölöttem
S deres subában ködlött a jelen,
Belémeredtél az örök jövőbe:
Csokonai, magyarság, Debrecen!

(Csokonai szobránál)

Juhász Gyula sokat panaszkodott arra, hogy nem tudott a fővárosba kerülni. Alkotásait olvasva azonban az a benyomásunk, hogy igazi világa a vidéki táj, a Tisza, mely verseiben jelképes erővel jelenik meg. Ugyanakkor a városokat, a városi életet is ábrázolta, sőt publicisztikájában „szegény városi költőnek” nevezi magát. (*Kaleidoszkóp; Délmagyarország*, 1912. augusztus 9. KK 5: 464 672) Versben és prózában a városi életet is ábrázolja, a „táj” kifejezést ebben a szélesebb értelemben használjuk. „Vidéki”, „falusi” versei a magyar történelem nagy mítoszait jelenítik meg, a nép és a táj kapcsolata, történelme egyáltalán nem „vidéki”. Városi versei ugyanakkor többféle szempontból ábrázolják a modern életet. Szegedről szóló verseit külön fejezetben foglaljuk össze. Költészetében a Trianonnal elszakított városok is helyet kapnak.

„A városok lelkéről, különböző városok jelleméről sokat írtak már tudósok és poéták. »Minden kornak van istene« — énekelte hajdan Berzsenyi, de az is való, hogy minden városnak van Génusza. Szociológusnak, aki a társadalom nagy erőit és tömegeit mozgatja és sub specie aeternitatis megállítja, tömöríti műveiben, költőnek, akinek képzelete a hatalmas dimenziók, az összefoglaló és jellemző tömegenergiák szépségét és játékát érezi és érezteti, valóban alig akad érdekesebb feladata, mint egy város testét, lelkét kikutatni és a tudás vagy művészet hatalmával megrögzíteni.” *Nagyvárad dolgok. I. A város lelke.* (KK 5: 393 663)

Nagyvárosok magánya

Ismeritek a bérházak magányát,
Kongó szobák sötétes odvait?
Minden oly álmos, bágyatag, avitt,
Komor falon a járók árnya száll át.

Ismeritek a bús vasárnapot,
Mikor távol zenén álmodozva,
Sötét óráknak nincsen vége, hossza
S álmat szövünk, mint hálót sző a pók?

Ismeritek az őszi éjszakát?
A nagy udvar mélyén platánfa gyérül,
Álmodozva lustán fényrül, színrül, égrül.

S míg elfog a derű nosztalgiája,
Zokogni hallod halk eső dalát
S elalszol fáradt gyásszal, összefázva.

A vers először a *Budapest Napló* 1905. november 5-i számában jelent meg. Babits Mihály és Kosztolányi is írt hasonló hangulatú verset a nagyvárosról. Diákkorukban vidékről kerültek a fővárosba, az élmény közös volt. (KK 1: 78 384)

A költeményben több más Juhász Gyula-vers motívuma készülődik. A három első versszak elején az „ismeritek” háromszor ismétlődik, ez a szerkezeti sajátosság több versében megjelenik, a sorok grammatikai szerkezete is hasonló. A járókelők árnya nem kívülről vetődik a falra, azt belülről járja át, mintha a lélek falai lennének, a kép egészen karkai. Az első versszak harmadik sorában három melléknév halmozódik, a szószerkezet különbözik. A harmadik strófa utolsó sorában három határozóragos főnév torlódik, a ragok azonosak, kifejezik az álmodozás lustaságát. A pók a Tiszai csöndben sokkal hangulatosabban sző hálót, ott is megtalálható a távoli zene, mint harmonikaszó. Magának a szövésnek az elvont képzete merül föl, ahhoz keres cselekvő alanyt a költő. A Gerhard Hauptmannhoz írott versében a takácsok a gondokat szövik. A gyász fáradt, az „f” alliterációja a szó belsejébe húzódik, az „össze” igekötő is azt jelzi, hogy a test minél kisebbre húzza össze magát. A derűnek egy birtokos szerkezetben a nosztalgiája maradt csak, melyben a halk eső zokogása hallatszik, a „h” alliterációjával erősítve az eső megszemélyesítését.

Budapesti ősz

Sötét aszfalt. Őszi regg ólmos árja
Az aprókockás térre leszakad;
Hajnal fakul az esős éjszakára,
Már látom a komor, nagy tűzfalat.
Ködtől kopottan, ablakomra szállva,
Két esett veréb álmosan fecseg,
Lelkem kiréved a foszló homályba,
— Maradjatok itt, szürke verebek!

Valamikor a pitymallat sugárát
 Ujjongva lestem iratos mezőn,
 Hús szél borzolta nagy kalászkok árját,
 A nap mosolygott és rá repesőn
 Mennybéli kórus zendíté imáját
 S a rét, az ég száz színben reszketett.
 Most? Búsan zizegnek a villanylámpák,
 — Maradjatok itt, szürke verebek!

Míntha minden gyász, amit általéltem,
 Csöndes titokban fojtogatna most,
 Míntha a ködök e magányos téren,
 Lelkembe hamvaznák a bánatot,
 Mely kihalt utcák során tovalézeng,
 Mely szitáló könnyel csepereg,
 Magam vagyok ébren. Most ki se véd meg,
 — Maradjatok itt, szürke verebek!

Rekedt a hangom. Nincs pacsirtadal már,
 Csak álmodom mezőkről, éjszaka.
 És fényt lopok kihamvadtt alkonyatnál,
 Oh én vagyok a szürkesség maga!
 Olyan, miként ti. Villamos rohan már,
 Fölbúg, sikongat! Lelkem átremeg,
 A nagy kórusból csak e hang maradt már,
 — Ti is elszálltok, szürke verebek!

A vers először *Epilógus* címmel a *Magyar Szemle* 1905. július 2-i számában jelent meg. Másodszor *Budapesti verebek* címmel a *Szeged és Vidéke* 1906. június 24-i számában. (KK 1: 62 377)

Juhász Gyula ebben versében nagyon lelepleződött. Szóval, ha Budapesten van, akkor meg vidékre vágyódik. Lehet, hogy mégis jól érezte magát a Tisza partján, lehet, hogy az volt a hivatása, hogy költeményeiben közös Tisza-parti víkendre hívja Attila királyt, Tömörkényt, Móra Ferencet?

A versben kettős tájrajzot kapunk: egyrészt a városi környezetet, másrészt, negatív festés formájában a mezők képét, mely a költő lelkében él. A refrén háromszor ismétlődik, mint más verseiben, aztán a verebek a negyedik refrénben elröppennek, a gondolati tartalomba és a szerkezetbe is változatosságot hozva. A verebek Juhász Gyula-szürkék: az ő szürkességéből mindig kibomlik valami lényeges.

Az első versszak első sorában az „ólmos árja” jelzős kifejezés hangrendváltás, két különböző magánhangzó azonos ritmusú, hosszú-rövid ismétlése. Ezek a rej-

tett összecsengések adják verseinek mélyről sugárzó zeneiségét. Az ötödik sorban a „ködtől kopottan” szintagmában a „k” alliterációjával, hangutánzásával már kopácsolnak is a verebek.

A második versszakban hangulatfestő szavak erősítik a visszarévedést: a „pitymallat” a hajnal népies változata, összhangban áll a következő sor „iratos” szavával. Az „iratos” régies szó, tarka, díszes, hímes a jelentése, ilyen értelemben Arany Jánosnál is előfordul. A „nagy kalászkok árja” metafora, ezen kívül jelzőátvetés. A „zendíté” a régies, úgynevezett elbeszélő múlt tárgyas ragozású alakja, mely a mennyei kórus ünnepélyességét hangsúlyozza. A „száz színben reszketett” az „sz” háromszoros, szó belsejébe tűnő alliterációjával már az impresszionizmus látásmódját idézi, az igei jelentés szinesztéziát rejt. Találó a villanylámpáknak a „zizegés” hangutánzó szóval történő jellemzése. Úgy látszik, éppen kiegészítőben vannak, vagy még az első világítóeszközök adtak ki ilyen hangot.

A harmadik versszakban a „mintha” kötőszó kétszer ismétlődik, hasonlatot vezet be. Ismétlődik a „mely” vonatkozó névmás is, két tárgyi alárendelt mondatot kapcsolva a főmondathoz. A három egymást követő sor élén „m” alliteráció áll, a harmadik sor már nem tárgyi alárendelés, tovább viszi a gondolatot, összefűzi a vers szerkezetét. A „lelkembe hamvaznak a bánatot” kifejezés értelmezéséhez tudni kell, hogy hamvazószerdán a pap a hívő homlokára hamuba mártott ujjal keresztet rajzol, emlékeztetve az elmúlásra. A szó tárgyas használata szokatlan, a szókép metafora-sor. A „tovalézeng — ébren — véd meg” szerkezetalkotó asszonánc-sor.

A negyedik, utolsó versszakban a villamos hangja úgy hasít az éjszakába, mint egy Gershwin-zeneműben. A villamos csikorgásából, a verébangból és az emlékbéli pacsirtadalból egész modern zenekar áll össze.

Talán mi, olvasók, költészetének élvezői jobban jártunk, hogy vidékről vágyott a fővárosba és nem fordítva, hiszen így közvetlen módon ábrázolhatta kedves tájait. A Dunát Ady, később József Attila meg amúgy is megírta.

Magyarok Pesten

Andrássy útján a fanyar tavasznak
Zöld aranyában égnek a tetők,
Piros, kék gömbök szállnának magasba
S rövid pórázon csak libegnek ők.

Ó mennyi pompa, mennyi fény és mennyi
Hiúság baktat csillogó uton,
Piros, kék gömbök módján fönny lebegni
Az élet színén, büszkén, ámulón.

De egy sarokban, az árkádok alján
 Megállít két bús bálvány, két anyó.
 Matyóhímzéssel jöttek Pestre, tarkán
 És most delelnék: előttük motyó.

A tavasz napja minden ragyogása
 A tarka hímzésen táncol, kacag,
 Ott tündököl, mint Ázsia varázsa
 S a tömeg elmegy mellette, a vak.

Ők lelküket hímezték álmodozva
 E szép holmikba, ősi vágyakat
 Szóttek beléjük s e keleti pompa
 Az egyetlen, mi nékik megmaradt.

A két bús bálvány mozdulatlan árván
 A robogásos útra rámered.
 Oly furcsa nékik mind e lárma, látvány,
 Testvéreim ők s itt idegenek.

A vers először a *Magyarság* 1925. március 1-jei számában jelent meg. Itt a vers alatti keltezés „*Budapest, 1925.*” Megjelent a *Magyar Nemzet* 1940. szeptember 28-i számában is, ahonnan a kritikai kiadás közli. (KK 2: 377 571)

Az első versszak első sorában az Andrássy út a tavasz útja lesz, így absztrakcióvá emelkedik. A tavasz jelzője „fanyar”, a piros, kék gömbök nem tudnak magasba szállni. Jelzi ez a városi élet sivárságát, illúziótlanságát. A „fanyar” jelzőt érdemes kiemelni, ez a szemléletmód is jellemző Juhász Gyulára, aki a világ ellentmondásait aforizmákba tömörítette. Ez a józan jelző maga a tömörség, a városi lét kiábrándultságának csak versben elmondható hangulata. Ehhez a jelzőhöz a „rövid pórázon” kifejezés csatlakozik, modern nyelvhasználattal fejezve ki a nagyvárosi élet ellentmondásait. A „piros, kék gömbök” képe szimbolikus jelentést kap.

A második versszak második-harmadik sora áthajlás, a városi élet csillogásából a hiúságot emeli ki. A grammatikai megoldás: a „mennyi” vontakozó névmás szókapcsolatot alkotva háromszor ismétlődik, a harmadik szókapcsolat azonban áthajlás, így a „hiúság” hangsúlyos helyre kerül. A stilisztikai eszköz, az ismétlés így fokozássá erősödik. Ismétlés, áthajlás, fokozás jelenik meg ilyen módon egyszerre.

A valódi értéket a harmadik versszak mutatja föl, két anyó matyó hímzést hozott, azt próbálják eladni. A második-harmadik-negyedik sor végén és elején az „anyó — matyó — motyó” szójáték a magánhangzókval és a nazális rokonságával kapcsolja össze a szavak jelentését.

A negyedik versszakban megjelenik „Ázsia varázsa”, a két szó hangjainak variációjával. A „vak” szó a sor végén értelmezői szerkezetben hangsúlyos helyen áll.

Az ötödik versszak áthajlásai a szép holmikát szövő nők álmodozását érzékel-
tetik. Az áthajlások a hímzés szálainak átvétele, ahogy tovább alakulnak a minták
és gondolatok. Az „álmodozva” határozói igenévben megjelenik az álom-mo-
tívum, ami a történelem távlatait idézi, emlékszünk „Emese álma” című versére.

A befejező hatodik versszakban a „lárma, látvány” jellemzi a nagyvárost. En-
nek a két szónak a hívója az „árván”, a felelő szétsugárzó rímében a hívó szavá-
nak két szótagja a felelő két szavában egészül ki. Juhász Gyula „testvérei” idege-
nek a fővárosban. Az összecsengést az első sor „bálvány” belső ríme erősíti. Ér-
dekes ez a szó, a két anyó mozdulatlansága, rendíthetlensége ősi kultúránkra
utal. A második sorban a „robogásos” jelző a képzőkkel hármas szófaj: „robog-
robogás-robogásos” — igéből érkezik főnéven át melléknévbe, összefoglalva a
jelentésárnyalatokat. Láttuk, Juhász Gyula mennyire kedveli az átmeneti szófajú
igeneveket is. A „mozdulatlan árván” a gyakori melléknév — határozóragos
melléknév kapcsolata.

A *Délmagyarország* 1918. augusztus 28-i számában *Irodalompolitika* című cikké-
ben a következőket írja: „A néphez szólni, a népnek írni, a néppel megértetni és
megszerettetni magunkat nem leereszkedés, nem lealázkodás, sőt ellenkezőleg,
nagyszerű és gyönyörűséges fölemelkedés azokhoz a tisztult és magasztos
kultúreszményekhez, amelyeknek megvalósításában egy Puskin és Tolsztoj a mai
degenerált európai emberiség regenerációját, a mai túlkultúrált civilizáció *igazi*
haladását és menedékét találja. Ma már megint annyira megmérgezték a lelki ku-
takat, ma már megint annyira elvesztették a valódi természetet, amely, minden
kávéházi nihilizmus dacára, mégiscsak *egyik* alapköve a kultúra templomának,
amelybe a világ népei gondolkozni és dolgozni járnak, hogy ismét égető szüksége
van éppen a kultúrának és különösen a túltengően világvárosias, sőt szinte kizá-
rólag *budapesties* modern magyar kultúrának, hogy anteuszi erőt, kedvet, hitet, ki-
tartást és egészséget nyerjen a népi talajból, a honi föld és a föld embere lelkének
illetésétől!” (KK 6: 80 573)

Magyar vidéki lélek

Egy idegen jön néha Budapestre
És elhalad a paloták alatt,
Melyekben nincsen Isten, ige, eszme,
Csak kéj, csak kín, csak pompa és salak.
Az idegent nem ismerik a város
Hivalkodói, rangja, bankja nincs,
Nem ért csúszáshoz és kapaszkodáshoz,
Mégis övé e tájon mind a kincs.

Jöttét nem jelzi reklám és staféta,
Csak néhány ének, mély bú, szent öröm,
És ismerőse mindenik planéta
A végtelen, örök csillagkörön.
Megsímogatja őt a szél s verőfény
És a galambok kedves hűgai,
Magyarság nászán mindig ő a vőfély,
Torán zokognak az ő dalai.

Egy idegen jön néha Budapestre,
De néked, nép, föld édes hű fiad
S hogy átoson e városon a lelke,
A mélyben, éjben holmi zaj riad:
Az ősi föld reng tarka váz alatt tán,
Az ősi lélek érzi rokonát
S egy új tavasznak borzongása bűg már
A magyar lelken, magyar tájon át.

A vers a *Magyarság* 1925. október 11-i számában jelent meg. (KK 2: 408 584)

Az első versszak harmadik és negyedik sorában az „i” és a „k” alliterációja hangsúlyozza az ellentétet. A harmadik sor ritmikai szempontból érdekes: a sor első és utolsó szava két „e” magánhangzót tartalmaz, melyek közrefogják az „i — e” hármas ismétlését. Az első sor hívójára tulajdonképpen a teljes harmadik sor felel, kiterjedt asszonánc, szétsugárzó rím. A negyedik sorban a felsorolást, halmozást a „csak” határozószó ismétlése fokozza. A „hivalkodó” melléknévi igenév főnévi értelemben, többes számban szerepel. Ilyen használata szokatlan, habár hasonló szerkezetet például Áprily Lajosnál is találunk: *A somvirágos oldal* című versében a Zách-lány a somvirágos oldal „sütkérezője”. A főnévi értelemben használt „álmodó” melléknévi igenév pedig több Juhász Gyula-versben is megjelenik. Az ötödik-hatodik sor áthajlásában a sor elejére került hivalkodók a hangsúlyos helyen csakugyan hivalkodnak. A „rangja, bankja” hasonló alakú, eltérő jelentésű szó, annomináció, mely mai világunkat is jellemezheti. A csúszás és kapaszkodás tulajdonképpen antonímia, más irányú mozgások, az érvényesüléshez mindkettő szükséges.

A második versszak Juhász Gyula költői nyelvének változatosságát mutatja: Az előző versszak „bank” szavához a „reklám” és „staféta” csatlakozik, a modern élet kavargását érzékeltetve. Az utolsó két sor párhuzam és ellentét. Érdekes szerkezeti megoldás, hogy a lakodalmon való részvételt főnévi, a toron szereplést igei állítmány érzékelteti, ez mozgalmasságot, fokozást rejt. A nász és a tor metafora, a zokogó dalok Trianont siratják. Az elhallgatás is stíluseszköz, mélyíti a költő és az olvasó közösségét, hiszen szavak nélkül is tudják, tudjuk, miről van szó.

A harmadik versszak első két sora a „de” kötőszóval ellentétet fogalmaz meg: A látogató a fővárosban idegen, a népnek és a földnek viszont „édes hű fia.” József Attila *Hazám* című verse is eszünkbe jut: „édes Hazám, fogadj szivedbe, / hadd legyek hűséges fiad!” — a kérést a „h” alliterációja fokozza. Mintha József Attila versében Juhász Gyula jelzőhalmozása vált volna két részre. Juhász Gyulánál a „nép, föld” főnév-halmozása az „édes hű” melléknév-halmozásban folytatódik, megvalósítva a stilisztikai elemek továbbvitelét. A harmadik sorban az „átoson a városon” — a szójáték a sor belsejében azt érzékelteti, hogy az illető csakugyan a város belsejében jár. A város felépítménye csupán „tarka váz” — hogyan is írta Berzsenyi? „Mi a magyar most? — Rút sybarita váz. / Letépte fényes nemzeti bélyegét”. Nincs közvetlen filológiai bizonyíték, de az ilyen áthallások valószínűek a mindent ismerő Juhász Gyula költészetében. Az utolsó két sorban a „b” mássalhangzó-alliteráció a „magyar” szó teljes megismétlésében folytatódik, hangtanilag ez az ismétlés kibővülését, fokozását jelenti, akkor is, ha más hangokról van szó. Az „ősi” jelző összeköti a föld és a lélek fogalmát. A záró sor, a magyar lélek, magyar táj Juhász Gyula költészetének összefoglalója lehetne.

Az elképzelt nagyvárosi látogatáskor a természeti táj értékeit idézi, azokat viszi magával. Vidéken ebben a természetes környezetben mozgott, erről írta verseit, melyek valódi élményeken alapultak. Arany János szíve Pesten is az alföldi szekér láttán ver hevesebben, a margitszigeti tölgyek alatt a hajdani vízimalom zúgására figyel. Juhász Gyulának nem annyira a főváros, inkább a megértés, műveinek valódi elismerése hiányzott, hogy vegyék észre azt, ami költészetében igazán értékes.

A föld meg a város című cikke 1920. január 4-én jelent meg a *Délmagyarországban*. „A magyar parasztot, a mély kultúra népét, ahogy Móricz Zsigmond nevezi, valóban az európai kultúra magaslatára kell fölemelni gazdasági erőinek maximális kifejtése révén és a városi magas kultúrát is igazán magas mintájára kell mindennütt építeni, hogy öntudatosan magyar és általánosan európai legyen, hogy megbékéljen önmagával és a földdel, amelyből kinőtt! (KK 6: 276 629) A költő nem absztrakt eszméket rajzol: látja a gazdasági kérdések fontosságát, összefüggését a kultúrával. Mai életünknek is tükre lehetne *A kávéház halála* című írása, melyet a szegedi Európa kávéház — milyen szimbolikus név! — bezárásáról írt. „Mostanában nemcsak az emberek halnak meg, hanem a kávéházak is. ... Másnap a gyászjelentés már ott lógott az ajtón, és este rejtelmes vörös tüzek gyulladtak ki, mint valami új pokol lángjai: Mammon istenének szentelték föl a halott helyiséget. A kávéház meghalt, éljen a bankház!” *A kávéház halála*; Szeged, 1924. február 17. (KK 7: 83 379) Tonelli Sándor írja (Szeged, 1936. 74. l.), hogy 1923-ban a bankok száma a háború előtti héttel szemben 42-re emelkedett. „Szeged volt az országnak pénzügyterekben leggazdagabb városa.” A cikk befejező mondata erre a nagy bankalapításra vonatkozik. (KK 7: 379) Az 1888-ban alapított híres

budapesti Abbázia kávéháznak az újabb időkben hasonló lett a sorsa, mint szegedi testvérének.

Margitsziget

Ülök egy vén padon, hol a régi költő,
Én ősem ült, a melázó Arany,
E táj nagy álmokat virrasztva őrző,
Áldott borúja, derűs árnya van.

Smaragdos ék a Duna kék szalagján,
A magyar Isten boldog mosolya,
Míg ideér, szelíd dal lesz a zaj már,
Az esti szélben zene száll tova.

Költőknek fészke, szeretők tanyája,
Itt vígaszát a bús szív megtalálja —
Az álmok és a rózsák szigetén.

Itt sétált szivarozva Bródy Sándor,
S az öreg szálló komoly ablakából
Látszik sok ifju és édes regény.

A vers 1927-ben keletkezett. Megeleveníti a Sziget kulturális hagyományait: Juhász Gyula Arany János vén padján ül, Bródy Sándor szivarozó alakja is felvilan. Krúdy Gyula 1918 és 1927 között lakott a Margitszigeten, a befejező sor talán órá is utal.

Az első versszak természetesen Arany Jánost idézi. Az első sor végén minőségjelzős szerkezet utal a költőre, a második sor elején birtokos szerkezet, az „én ősem” értelmező-szerűen viszi tovább az utalást Arany Jánosra. A birtokos szerkezetből hiányzik a határozott névelő, a hangsúly az „én”-re kerül, ami az Arany Jánossal való kapcsolatát jelzi. A harmadik sor utolsó két szava határozói és folyamatos melléknévi igenév, a szófajok találkozásával jellemzi a tájat. A negyedik sor hasonló jelentésű oximoronok soron belüli párhuzama. A harmadik-negyedik sor kibővített birtokos szerkezet: a birtokos jelző és a birtokszó különféle bővítményeket kap, a szerkezet ugyanakkor összefogja és tömöríti a strófa struktúráját.

A második versszak első sora mindjárt kettőt is tartalmaz a kedvelt kék árnyalatokból: smaragd és kék. A harmadik-negyedik sorban a zaj a „z” alliterációjában alakul zenévé.

A harmadik versszak első sorában párhuzamos birtokos szerkezet valósul meg, az elsőben „nek” raggal, a második szerkezetben ez hiányzik. Ez a változta-

tás kapcsolatot teremt a két szintagma között, a költők életéhez és verseihez hozzátartozik a szerelem. A harmadik sornak két birtokosa van: az álmok és a rózsák, a grammatikai szerkezet metaforát hoz létre.

A negyedik versszak első sora egy publicisztikai írásban is szerepelhetne: a szivarozó Bródy Sándor hétköznapi alakja realitást kölcsönöz a versnek, az ige és a határozói igenév kapcsolata a mozgás, a dinamizmus leírásával jellemez. Akár grafikai vázlat is lehetne az író alakja, a következő sorok hangulata őt is jellemzi. Igével történő jellemzés ez is: ahogy *Szeged* című versében Petőfi Zoltán „ballagott”, Ajtony vezér „áldozott”, úgy „sétált szivarozva” Bródy Sándor. „Bródy Sándor regényei és drámái a régi Magyarország utolsó szép éveinek nagy irodalmi érdekességei és eseményei voltak. A színpad, ez a félvilági démon hamarosan elhódította őt. De nem az — irodalomtól. Mert Bródy Sándor — és ez a becsületrend nagykeresztje az ő koporsóján — mindhalálig író maradt. Költő, fantaszta, megszállottja és elragadtatottja a maga egyéni látomásainak és érzéseinek.” (Bródy 1924. augusztus 12-én halt meg.) Bródy Sándor; *Szeged*, 1924. augusztus 23. (KK 7: 127 398)

„Bródy Sándor azok közül az egész emberek és egész poéták közül való, akinek lírája mindig az élet tavaszi viharától vagy őszi szelétől kezd zsongani, zengeni, egész, öblös és meleg hangon, mélyen, hatalmasan, minden más emberlélek élethárfáját visszahangos zengésre indítva.” Bródy Sándorról. A Medikus mai bemutatójához; *Nagyváradai Napló*, 1911. február 26. (KK 5: 409 667) A váradi Szigligeti Színház 1911. február 26-án adta elő Bródy *A Medikus* című 3 felvonásos életképét.

A prózai részletek és a vers egybevetése kitűnően tükrözi az alkotói módszert. Egyetlen szó mögött is hatalmas élményi, sőt stilisztikai háttér áll, színpadi előadásokat, az életmű egészét összefoglaló értékelések, az írói személyiséget bemutató közvetlen stílus, hangulatos körmondatok. Ezekhez képest a vers egyetlen „fonák igével”, puritán szóképpel jellemez, melyben a stílus „visszacsavarva ég”, hogy Rilke Apolló-versét idézzük. Juhász Gyula életművében a különböző műfajok, stilisztikai megoldások szerves egységet alkotnak, műveit igazán csak a kölcsönös vonatkozások rendszerében érthetjük meg.

Himnusz Budavárához

Kar

Téged dicsér, harsogva, bátran
Magyar dal szárnyán ez a kar,
Hazánk tündöklő koronája,
Dicső Budánk, te szép s magyar!

A nagy Dunánál őrt te állasz
S egész világnak hirdeted,
Mit alkotott itt annyi század
S nem ront el semmi fergeteg!

Te láttad Mátyás palotáját,
Kiálltál annyi ostromot,
Te vagy nekünk örökre bástyánk
És szentek benned a romok!

Áldott hegyeknek koszorúja
Virul a tündér táj felett
És vár derűben és borúban
Egy boldogabb évezredet!

Lantos

Szent Gellért áll a szent hegyen,
Kezében megváltó kereszt,
E jelben lesz csak győzelem
Az ármány és romlás felett!

Hunyadi áll a vár terén,
Magyar rabságnak lelke ő,
Magasztos emlék, jó remény,
Örök küzdelmet hirdető.

És Gül babának sírja int,
Kelet rózsái nyílnak ott,
Turáni hű testvéreink
Velünk várják a holnapot!

Föl hát vígan, munkára, dalra
És diadalra, ég velünk!
Budának ormain ragyogva
Hadd keljen szebb hajnal nekünk.

Hirdesse templomok harangja,
Gyárok s hajók kürtője mind,
Hogy a magyar egy akarattal
Föltámadott és küzd megint!

Törhet reánk idők viharja,
Túlzengi azt a munka s dal,
Mely a világnak bátran vallja:
Hogy áll Buda még s él magyar!

A kritikai kiadás a szegedi múzeumban levő kéziratról és Király Péterné másolatáról közölte. A Kilényi-gyűjteményben levő másolaton a következő megjegyzés áll: „A megzenésítés joga kizárólag Király Péteré.” A Budai dalárda jubileumi pályázatán mint férfikar zenekarral I. díjat nyert 1925-ben. A Budai Dalárda elnökségének 1925. június 5-án kelt levelében közli König Péterrel, hogy a Dalárda 60 éves jubileumi ünnepe alkalmából kiírt pályázat első díjaként 1 millió koronát küldenek részére. „Kérjük — mondja a levél — cím hiányában legszivélyesebb üdvözetünket tolmácsolni Juhász Gyula úr, hírneves költőnkél, aki nagyszerű tollforgatásáról valamennyiünk örömeire ismét fényes tanúbizonyítást tett. A *Délmagyarország* 1925. december 10-i számának híre szerint a díjnyertes művet a budapesti Vigadóban adták elő. „A fővárosi lapok szerint a szegedi zeneszerző és a szegedi költő műve fénypontja volt a nagyszabású zenei estének. Magasztalják a *Himnusz Budavárához* című zenei ódának úgy hangulatokban gazdag zenéjét, mint költői szövegét. A hatalmas művet a budai dalárda százötven tagú együttese adta elő a Székesfővárosi Zenekar kísérete mellett, óriási hatással.” Király Péterné följegyzése szerint az 1925. december 8-i bemutató után előadták még Budapesten, a Margitszigeten 1926. június 24-én és Szegeden 1936. május 5-én. (KK 3: 234 381)

Az énekkari szövegek más stílust képviselnek, mint egyéb versei, tekintettel van az énekelhetőségre, a szövegek egyszerűbbek. Mintegy kibontja azokat a gondolatokat, melyeket egyéb verseiben egy-egy jelzőbe, igei fordulatba, metaforába sűrített.

Érdekes az összevetés más Budapestről írott verseivel — azokban a modern város fény- és árnyoldalai, a kórusműben Buda történelmi szerepe jelenik meg.

A kis Tisza hídján

A kis Tiszán át karcsú híd vezet,
Borongva állok a zöld víz felett,
Mely szilaj ifjúsággal, boldogan,
A mármárosi bércről most rohan.

Előtte az út hosszú és szabad,
Új tájon várja az új pillanat,
Kitárul előtte a végtelen,
Öleli büszkén és szerelmesen!

A hídon bús, kaftános raj mozog,
 Ünnepi estén itt imádkozók,
 Monoton dallam zsong a víz felett,
 Kopottan, fázón ünnepel Kelet!

Ifjú Tisza, vad vággyal törtető,
 Te fiatalság, szépség és erő,
 Elnézem elmélázva a habot,
 Mely tiszta zöld, acélos és ragyog.

S a másik Tisza jut eszembe már,
 Mely Szeged táján oly merengve jár,
 Iszapos, álmos, csöndes ott szegény
 És rozsdás emlékek a fenekén.

És ahogy állok e zöld víz felett,
 Valami nagy nyugalmat érezek:
 Tisza! Vár ránk a tenger, a halál,
 De ifjúságunk itten újra vár!

A vers először *A Hét* 1906. szeptember 30-i számában jelent meg. A költőt 1906. augusztus 29-én nevezték ki a máramarosszigeti piarista gimnáziumba helyettes tanárnak, szeptember első napjaiban utazhatott állomáshelyére. E verset legelső élményei ihlették. A versben a kaftános raj: a máramarosi zsidó népesség. (KK 1: 119 402)

Az első versszak utolsó sora Petőfi *A Tisza* című versét idézi: „Legmesszebb-ről rám merengve néztek / Kődön át a máramarosi bércek”. Juhász Gyula megismerte a szilajul rohanó hegyi folyót, de verseiben megjelenítette az alföldön kanyargó Tiszát is, mely az egész magyar történelmen végigcsobogott. Az ötödik versszakban a „rozsdás emlékekről” Fejes Endre *Rozsdatemetője* is eszünkbe juthat — a metafora hasonló jelentésű.

Várad

Várad: a kicsi magyar élet
 Nagy és új küzdőit te adtad,
 Költők és más ifjú merészek
 Benned ébredtek és akartak,
 Áldott a te száz esti fényed
 És áldott nyugtalan vigalmad.
 Pogány öröme emlékeztén,
 Megáldalak én, bús keresztény!

Hisz benned lettem én is újjá
S gyászom palástját porba vetve
Indultam el újult ifjúság
Babéros útján szerelemre.
És áldott legyen ama utcád,
Hol ő lakott, a vágyam lelke
S áldottak a színházi esték,
Melyek Annát felém vezették.

Várad: szőlőkoszorús őszöd
Mily tarka pompa tört szememben
S a Kispipában kék ködök közt,
Hány szürke bánatot feledtem,
Mikor az élet öklelőzött
S az évek szálltak már felettem
S én csak daloltam s késve késtem
Aratni jégvert kis vetésem.

Várad: hol Ady Endre arca
Ragyogott éjszakák homályán
S új versek csengő, könnyű harca
Vágott rendet a régi gárdán
S a kávéházi zúrbe, zajba
Tárogatónk zendült, kiáltván:
Hogy akik itt sírnak, loholnak,
Mind váteszeid, tarka Holnap!

Fogadd e dalt, mint vallomását
Magányos, messzi szeretődnek,
Város, kinek nem látni mását,
Ily újat, vígat és erőset
S bár poromat — hisz visszavárják, —
Adom a szent szülötte földnek,
Borús vágyam derűs magasban
Várad felé száll nyughatatlan!

A *Nagyvárad* *Napló* 1912. október 17-i számában jelent meg először. A vers alatt a következő keltezés: „*Szakolca* 1912. október 10.” Juhász Gyula 1908. február 14-én érkezett Nagyváradra, hogy a várad premontrei gimnázium helyettes tanári állását elfoglalja. *A másik poéta*, aki Juhászt várta: Dutka Ákos volt. *Egy néhai kabaré*: Kondor Ernő várad kabaréja volt, 1913-ban megszűnt. *A doktor úr*:

Antal Sándor. — *A költőnő*: Miklós Jutka. — *A kávéház*: az EMKE, ahol egykor Ady és később a Holnaposok tanyáztak. (KK 2: 28 439)

A vers rímképlete stanza, a szokatlanabb jambusi kilences sorokkal. A vers Szakolcáról visszatekintve foglalja össze váradi élményeit, eszünkbe jut Janus Pannonius híres verse is, a *Búcsú Váradtól*, melyben a költő klasszikus latin formában fejezte ki érzelmeit. Juhász Gyula versében is megjelenik a búcsúzás élménye, hiszen amiről ír, az már a múlt, talán ez a fájdalom is hozzájárult a vers megszületéséhez. A zárt forma, a versszakonkénti kétsoros összefoglalással, nagyon is illik a szigorú formákban komponáló Juhász Gyulához. A stilisztikai eszközök a szokásosan sziporkáznak. Az első versszakban a „kicsi magyar élet” és a „nagy és új küzdők” képe ellentét; az 5-6 sorban az „áldott” ismétlése párhuzamos, nyugalmat sugárzó szerkezet, a strófát lezáró „pogány öröm — bús keresztény” szókép ellentétes, ez mozgalmasságot visz a versbe. A harmadik versszakban a „t” alliterációja emeli ki az ellentétet: „tarka pompa — tört szem”. A „Kispipa ködei” a „k” alliterációjában gomolyognak. A „késve késtem” figura etymologica, az alkotó mindig elégedetlen az eredménnyel, mert szeme előtt a megvalósíthatatlan tökéletesség lebeg. A felelőben a „vetésem” hangsora teljes egészében megtalálható a hívó hangsorában, a hangátvetés is szerepet játszik. A negyedik versszakban a városi „zúrbe, zajba” belehasít a tradíciókat idéző tárogató, a szóhasználatban is érzékeltetve az ellentétet. Az „arca — harca” Ady rímeit idézi. Az ötödik, befejező versszakban feltűnik a „szülötte” jelző, mely csakis Szegednek szólhat. A nyelvtani formát a *Szonett Szegedhez* című versnél elemezzük. A zárókép dinamikus, ellentétet fogalmaz meg: „derűs magas” és „borús vágy”, akár a kéklő égen suhanó felhők. A „magas” főnévi értelemben áll, a tulajdonság megnevezésével az égboltot jelenti.

Érdemes ezt a hosszabb verset összehasonlítani a trianoni veszteségekről szóló „Testamentom” harmadik versszakával: „Ó, én senkit se háborítanék, / Szelíd kísértet volnék én nagyon, / Csak megnézném, hogy kék-e még az ég / És van-e még magyar dal Váradon?” A verset külön is elemezzük a Trianon címszó alatt; most annyit jegyzünk meg, hogy a váradi élmények hosszú leírásából a veszteség érzékeltetésénél a létige maradt: „van-e még magyar dal Váradon?” Íme, Juhász Gyula technikája, ahogyan az élmények tömörre válnak, egy-egy szó, jelző, ige fejezi ki a mondanivalót.

Nagyváradról több prózai, publicisztikai írása szól. Időben a *Várad* című vers keletkezéséhez közel áll *A Holnap városa* (Lírai feljegyzések) című cikke, mely a *Nagyváradi Napló* 1914. március 25-i számában jelent meg. (KK 5: 501 608) „Szeretem Nagyváradot, a Holnap városát, mert a fiatalságomat jelenti és távol tőle, emlékeim tarka és sötét képeskönyvében lapozgatva, minduntalan nagyváradi arcokra és házakra bukkanok. Ha nagyon öreg leszek, vagy ha meghalok, a Holnap városába jövök kísértetni és gyönyörködni a város örök fiatalságában, zajos és ragyogó szépségében.” A *Testamentom* című versben a „szelíd kísértet” szóképe jelenik meg.

A cikk megírása után pár hónappal kitör az első világháború, melynek befejeztével Várad a határ túlsó oldalára kerül.

Pécs

Nyájas Dunántúl szelíden ívellő
 Áldott ölü hegyei koszorúzzák
 A régi várost, melynek égbe zengő
 Harangszava szent, magyar szomorúság.

A város régi, ó de örök ifjú
 Remények gazdag lombjai borítják,
 Öreg kapukból fiatal hit indul
 És jobb jövőbe lelkendezve hírt ad.

Mecset smaragdja tör a mély azúrba,
 Keresztje mellett félhold mélabúja:
 Magyar, török megbékélt múltja int

S hol barna alkony bontja fátylait,
 Virrasztva és vigyázva, várva vár
 Víg virradást a bús „magyar határ.”

A vers először a *Szeged* 1924. június 1-i számában jelent meg. A kritikai kiadás szerint Juhász Gyula 1924. május 29-én Kosztolányi Dezsővel együtt irodalmi matinén vett részt a pécsi Pannónia szálló nagytermében, ott felolvasta a nyilván aznap reggel vagy előző este született versét is. (KK 2: 341 562)

Pécs is a határra került, az első versszak utolsó sorának „sz” alliterációja hangsúlyozza a szomorúság harangütését. A harmadik versszakban megjelennek a színek, a smaragd és az azúr, a történelem mélységei, az első-második sor asszonánca azonos másalhangzóval kezdődik. Az utolsó versszakban a „b” és a „v” alliterációja várja a virradatot, a „várva vár” figura etymologica, mely a „v” alliterációival a várakozás feszültségét fejezi ki. A „magyar határ” szimbóluma *Máramarossziget* és a szakolcai *A magyar sorompó* című versében is megjelenik.

Csokonai szobránál

A csillagtalan magyar téli éjben
 Megálltam szobrod előtt ősi, szent
 Elődöm és a csöndben és setétben
 Érced szava nekem vigaszt izent.
 Íme, te állasz rendületlen épen

A halandók és mulandók felett,
Maradandóság komoly köntösében
Túléled a földi ítéletet.

Megcsonkul ország és te oly egészen
Dalolsz a múltból a jövőbe még
S szavad ekhózza bízó büszkeséggel
Az ébredő s elhúnyó nemzedék.
És minden Lilla megszépül dalodban,
Minden borocska tüzesebb leszen,
Ha rád gondol utódod s összedobban
Minden magyar szív édes verseden.

A csillagtalan magyar téli éjben
Eljöttem én is, ballagó diák
S újult erővel és újult reménnyel
Zengettek bennem ős melódiák.
Míg álltál boldog magasan fölöttem
S deres subában ködlött a jelen,
Belémeredtél az örök jövőbe:
Csokonai, magyarság, Debrecen!

A vers először a *Magyarság* 1925. január 25-i számában jelent meg, ezzel a dedikációval: „*Oláh Gábornak ajánlom*”, s a vers alatt (*Debrecen*) jelzéssel. Időrendi helyét a költő debreceni látogatása adja: a korabeli szegedi és debreceni lapok szerint Juhász Gyula december 21-én előadást tartott a debreceni Csokonai Körben Byronról, Oláh Gábor és Móricz Zsigmond társaságában. (KK 2: 368 570)

Csokonai Vitéz Mihály szobra Izsó Miklós alkotása (1831–1875), egyik leg-szebb köztéri szobrunk. Csokonai kezében lant, egy szőlőtőke előtt áll.

A versben utalás történik a szoborra és Csokonai költészetének egyes elemeire is. Az „érc” a szobor anyagára és Csokonai verseinek értékeire utal, a szemlélet maga színesztézia. A „maradandóság” értékévé emelkedik, a „maradandóság komoly köntöse” a „k” alliterációjával metafora. A tradíció érték, nem csupán vaskalaposság — ezt üzeni Juhász Gyula költeménye. Az első és harmadik strófa első sora ismétlés, anafora, a magyar történelem megpróbáltatásaira, Trianonra is utal. Eszünkbe jut Vajda János *A virasztók* című verse, mely a Bach-korszak idejében született: „A hideg, a téli éjben, / Csillagoltó sötétségben / Mi vagyunk még éberen.”

A vers télen, a költő debreceni látogatásakor keletkezett, ez a körülmény a költemény első két sorában szimbolikussá nő. Ide kapcsolódik a harmadik versszak hatodik sorának „deres subában ködlött a jelen” metaforája is, mely a magyar valóság képe. A „rendületlen épen” Juhász Gyula jellemző szókapcsolata, a bővítményszerű melléknév pontosítja a határozóragos melléknév jelentését.

A második versszak Csokonai költészetének világát idézi, mely egészként áll szemben a trianoni tragédiával. Az ország megcsönkulhatott, kulturális tradícióinkat, értékeinket azonban nem lehet elvenni. Jelen vannak Csokonai költészetének elemei is, az „ekhóz” ige az *A tibanyi Ekbóhoz* című versére utal. „Lilla” és a „borocska” verseinek hangulatát idézi. Az utóbbiról Petőfi *A borozó* című költeménye és téli debreceni tartózkodása is eszünkbe juthat: „Gondúzó borocska mellett / Vígán illan életem”. A „minden Lilla”, „minden borocska” kiterjeszti a jelentéseket.

A harmadik versszakban Csokonai szobra „boldog magasan” áll a költő fölött. A szobor magát a költői alkotást, életművet szimbolizálja, a „boldog” a művészet harmóniáját jelenti. Érdekes szókapcsolat, melléknév pontosítja a határozóragos melléknév értelmét. A versben a „magyar” több helyen is jelzőként szerepel, a harmadik versszak utolsó sorában viszont főnévként jelenik meg: „Csokonai, magyarság, Debrecen!” A „magyar, magyarság” ismétlése összefűzi a vers szerkezetét. A sorvégi felkiáltójel a vers csattanóját nyomatékosítja. „Debrecen” szóképe metonímia, a benne lakókat, azok szellemiségét jelenti.

„Kevesen tudják, mennyire szerette és tisztelte ez a debreceni poéta a jeles szegedi íróvárosat, Dugonicsot. Hosszú verset írt *Dugonics oszlopa* címmel, amelyben rendre felsorolja Etelka szerzőjének múlhatatlan érdemeit. Pedig akkor még nem jelent meg az a könyv, amely Dugonics halhatatlanságát leginkább biztosítja, a Példabeszédek és jeles mondások.” *Poéták; Délmagyarország*, 1928. július 29. (Örökség. II. kötet 244. 266 l.)

Juhász Gyula *Izsó föltámadása* című cikke a *Délmagyarország* 1925. október 28-i számában jelent meg. Izsó halálának ötvenedik évfordulóján az Ernst Múzeumban rendeztek kiállítást műveiből. (KK 7: 218 428). A cikkben Izsó Miklós Csokonai-szobráról is szól. „Ha szoborban kellene megmutatni, hogy mi az a magyarság, akkor csak ennek a sírjából kitörő és eget kérő művészünknek alkotásaira kell mutatni. A Búsuló juhász-ban egymagában több egyszerű szépség, magyar költészet és emberi igazság van, mint a korszak összes népszínműiben. Csokonai debreceni szobra jobban érezteti ennek a hányatott és szenvedő, ennek a kálomista és barokk poétaszívnek egész mivoltát és jelentőségét, mint minden eddigi életrajza és méltatása.”

Vásárhelyi sétatéren

Endre Bélának szeretettel

Első szerelmet, első verset
Te hoztál, Vásárhely, nekem,
S mi kedvesebb öreg szívemnek,
Mint első vers és szerelem?
A vásárhelyi sétatéren

Muzsikál múltam boldogan
S felejttem éjben, sárban, dérben,
Hogy ifjúságom oda van.

Városa csöndnek, nyugalomnak,
Eljöttem hozzád újra ma
S fölzsong bennem, mint vén zsolozsma,
A régi évek dallama.
Kossuth Lajost hittel köszöntöm,
Ő érc, örök, mint a magyar,
S túl gyászon, átkon, ködön, őszön,
Égbe tör, mint a diadal!

Először megjelent a *Vásárhelyi Reggeli Újság* 1925. szeptember 13-iki számában. A közlés alatt keltezés, HMvásárhely, 1925. szeptember 8. Simonka György cikke szerint a vers Bibó Lajos *A juss* című parasztdrámájának bemutatóját követő vacsorán született. (KK 2: 407 583)

Hódmezővásárhely című cikkében Juhász Gyula a következőképpen ír: „A vásárhelyi Oldalkosár utcai régi ház egyébként is fontos fejezet életemben. Itt olvastam az első Verne-regényt a Vasárnapi Újságban, itt írtam az első szerelmes verset szép rokonomhoz, K. M. –hoz, itt láttam az első színházi előadást, mikor a népkerti bódé hasadékaán kukucskálva gyönyörködtem Makó Lajosban, a legjobb peleskei nótáriusban. Mi több, első nyilvános szereplésem és sikerem is Vásárhelyhez fűződik.” *A K. M. rövidítés Kristó Margit, a költő első vásárhelyi szerelme. Délmagyarország*, 1926. szeptember 5. (KK 7: 297 454)

A vers költői eszközei az alliteráció — muzsikál múltam — és a költői szófejtés a második versszakban, „fölsong — zsolozsma”. A befejezésben a város történetére, a 48-as szabadságharcra történik utalás. Szabadság, szerelem, színészet együtt van a költeményben.

A vers ajánlása Endre Bélának, Hódmezővásárhely nagy festőjének szól. Mikor Endre Béla meghalt, a következő verset írta:

Endre Bélának sírjára

Tiszta, szelid lelkét csöndben ringatta az alkony,
Egy volt ő s a mező, benne a róna dalolt,
Mások a parlagra büszkén magasodtak az égnek,
Ő a magyar föld méla porába hajolt.

A vers a *Vásárhelyi Friss Újság* 1928. augusztus 19-i számában jelent meg. Keltezése: *Hódmezővásárhely, 1928. VIII. 14.*

Endre Béla temetése augusztus 14-én volt. „Az Alföldi Művészek Egyesülete nevében Juhász Gyula mondott szívbemarkoló bucsuzót.” (*Vásárhelyi Friss Újság*, 1928. augusztus 17.) (KK 3: 54 303)

A vers formája az ünnepélyes hangulatot sugárzó disztichon. A második sorban a „mező” és „róna” rokonértelmű szavak párhuzamos szerkezetet alkotnak. A „méla” hangulatfestő jelző, más tájverseiben is felbukkan, a jelzőn keresztül megszemélyesítés is létrejön. A „róna dalolt” szinesztézia, a dalban és a színekben közös a ritmus, a dal a harmónia kifejeződése. A „róna” szót Petőfi hozta be a költői nyelvre. A befejező sor a festő témáira, festményeinek hangulatára utal.

Rudnay Gyulának

Dicsó cigánya színnek, fénynek, árnyak,
Magyar borúnak és magyar derűnek,
Gazdag szegénység áldott orgiája
A képeid, hol álmok hegedülnek.

A földet érzem, mely viharban ázott,
Az eget érzem, mely bizton hajol ránk,
A régi gyászból születő világot,
A lelkedet, édes, bús Magyarország!

A vers először a *Magyarság* 1925. május 17-i számában jelent meg.

Juhász Gyula Rudnay Gyulával (1878–1957) valószínűleg Espersit János révén ismerkedhetett meg Makón. Rudnay a verset levélben köszönte meg. (KK 2: 385 574)

Az első versszakban a festőt a hegedűshöz hasonlítja, a szín, fény, árny összhangja, sodrása hegedűszóban csendül fel. A szókép szinesztézia. Trianon után értjük a második sor „magyar ború — magyar derű” ellentétét.

A második versszak első és második sora között ellentét feszül, mely a harmadik-negyedik sorban oldódik fel.

Hódmezővásárhely című cikke a *Délmagyarország* 1926. szeptember 5-i számában jelent meg, ebben Rudnayról is megemlékezik. „Festők és szobrászok gazdag tevéenye ez a város, amelynek sajátos levegőjében nőtt nagyra a mélabús magyarságú Rudnay Gyula, és pedig olyan nagyra, hogy a mai művészetünknek ez a magányos, karcsú tornya állászik immár Brüsszelbe és Firenzébe is. És itt él, hűségesen és dolgoosan, a finom és nemes lélek, a drága jó Endre Béla, akit a mai hazai piktúra Tompa Mihályának neveztem egyszer, és akinek halk és mély lírája ennek a tájéknak a legbensőbb titkait meséli el a művészet áhítatos és szerelmes hívőinek. Ezen a talajon nőtt izmossá Tornyai János haragos elbúsulású alföldi festőisége, amelyet viszont az Arany balladáival tartok közeli rokonnak, és ennek a földnek igaz fia Darvasy István is, a marcona atyafiak kemény és komor meg-

örökítője. *Pásztor* János és *Kallós* Ede plasztikája is a vásárhelyi televény hajtása, alakjaik mintha csak most bukkantak volna elő ebből a földből, mint a tenger habjaiból a gyönyörű Afrodité. És milyen gazdag népművészete van ennek a taltajnak: *kerámiája* messze földön keresett.” (KK 7: 295 454)

Vidéki rejtekben

Csönd és magány révében hallgatom,
Miket susog a hírek rádiója,
Szelíd akácra nyílik ablakom,
Az utcán egy talicska megy kocogva.
Az asztalon virág és könyv terem
És néha vers. A messze, végtelen
Tenger bűg így az álmatag csigában.
Künn a veszély most harsog. Szörnyű áram
Kereng a földön, amely reng, vajúdik.
Az ember vívja véres háborúit
S a véren át a jövőbe törtet
S míg a világ kapui egyre döngnek
Csönd és magány révében hallgatom,
Miket susog az alkony és a lomb,
Mint szökevény harcos, kit mindhiába
Szólongat e század vad trombitája.

A vers először a *Délmagyarország* 1927. január 6-i számában jelent meg. Alatta: *Makó*. Paku 1926-os makói kéziratnak jelzi forrását.

Juhász Gyula 1926 végén, december elején volt Makón, nyilván akkor írhatta ezt a verset. Rádiót valószínűleg Diósszilágyi Sámuel kórházi főorvosnál hallgatott; Espersit — egy évvel később — Juhász Gyula társaságában szintén nála csodálta meg első ízben az akkor még új gépet. (KK 3: 23 294)

A vers keresztímmel indul, melyet páros rímelés vált fel. A bevezető négy sorban megjelenik a technikai haladás képviselője, a rádió, melynek hangját a „susog” ige írja le. A következő sorban már feltűnik a „szelíd akác”, a modern élet felolvad a vidéki csöndben. A vers pillanatképekben írja le az életet, az asztalon virág és könyv terem, a „terem” állítmány áthajlással az „és” kötőszóval csatlakozó „vers”-re is vonatkozik, mely így hangsúlyos helyre kerül.

A vers második felében a vidéki csönddel a világ zaja, a véres háborúk állnak szemben. A befejező négy sorban a kezdő sor ismétlődik, most már nem a rádió, hanem az alkony és a lomb susog, az „a lomb” felelő végén egy plusz „b” áll, a lombzúgás az asszonáncban elmosódottabbá válik. A „világ kapui”, a „század vad trombitája” expresszív, látomásos képek, talán a háború, forradalmak emlékképei is, a „szökevény harcosnak” azonban elég a vidéki magány. Juhász Gyula

la persze erre soha nem törekedett, újságíróként, szónokként, előadóként mindig kivette a részét a társadalmi történésekből. A vers költői szerepjátszás, kitűnően megírt hangulatkép, jellemzi a makói környezetet.

Kossuth-szobor

Alföld porában, kisváros sarában
A napban és a hóban nyugton áll,
Némán is harsog és nem bántja lárma,
Sem a tömeg, mely gyűlöl vagy csodál.

Az emberek alatta rendre járnak
S elmennek mind a temetőbe ki.
Ő áll, fölötte minden változásnak
S az évek adnak patinát neki!

Olykor felejtik és közöny fogadja,
Már meg se látják s a vásári zajba
Nem hallják túlvilági szózatát.

Ő vár nyugodtan, messze, messze nézve
Örök dicsőség nagy, mély tengerére
S leint karjával balsorsot, halált!

A vers először a *Magyarország* 1924. július 6-i számában jelent meg. Minden bizonnyal a makói Kossuth-szoborról szól, mely akkoriban nem a mai helyén, hanem a gimnázium és az azóta lebontott Hollósy Kornélia színház előtt, a piactéren állott — írja a kritikai kiadás. (KK 2: 344 563). A vers egyszerre realista és emelkedett, a befejező sor Vörösmarty hangvételt idézi, de jelen van a hétköznap, a vásári zaj is. Juhász Gyula verseiben a reformkor nagy költői, Petőfi, Vörösmarty is megjelennek. A szegedi Kossuth-szoborról is írt verset, amely elvontabb, azt is közöljük.

Juhász Gyula a következőképpen ír Makóról: „Makó eddig csak arról volt nevezetes, hogy nem messze van Jeruzsálemtől, és hogy hagymát terem. Pedig a kultúrához is meglehetősen köze volna neki, kevés alföldi városban él együtt (ha nem is mindig valami nagy egyetértésben) annyi értékes és fogékony, igazán európai érdeklődésű és szellemű kultúremler, mint Makón.” Makó; *Délmagyarország*, 1926. szeptember 12. (KK 7:298 455)

Félegyházán 1918 nyarán

Vén szélmalom nagy, tépett szárnya áll.
Nem élet őről itt, de a halál.

Csak a tücsök szól lomha lomb alól
És ő is, ő is elmúlást dalol:

Hogy megy a nyár és jön a téli sár,
Szegény tücsökre akkor majd mi vár?

Az unt úton pipás nyugalmasan
Ballag a polgár, neki dolga van.

Nem sürgős munka: ballagós dolog.
A tüze pislog, a szava dohog.

Egy költő járt itt, kit vész s láz üzött...
Pipálj csak, polgár, cirpelj csak, tücsök!

A vers először az *Esztenő* 1918. novemberi számában jelent meg *Félegyházán* címmel. A kritikai kiadás szerint megszületése kapcsolatban van az augusztus 15-én rendezett csongrádi katonanappal, a költő innen utazott Kiskunfélegyházára. (KK 2: 157 492)

A ceglédi parkban

Az arany ősz bővölten mosolyog.
A szobor előtt ifjak a padon,
Egy lány meg egy fiú, egymásra dőlve
A napon szenderegnek édesen.
A lány hajának bronza csillog, élő,
Bús ragyogással és az őszi nap
Csókolja őket záporozva most.

E délután a nyarat hozza vissza
És elveszett tavaszom tüzeit.
Lábujjhegyen megyek előttük el,
Mint tolvaj, aki kincseket lesett.
Megsimogatom fél tekintetemmel
Az álmatag lányt és boldog fiút
S szeretném megállítani a napot,

Hogy diadallal süssön még reájuk
Soká, soká. De mindjárt este lesz.

A vers először *Az Est* 1927. október 30-i számában jelent meg. (KK 3: 41 300)

A legfeltűnőbb stíluseszköz az áthajlás, az előbeszéd közvetlensége. A tízes jambusokba változatosságot hoz egy-egy tizenegyes sor, például az ötödik sorban a lány hajának csillogását emeli ki, az utolsó előtti sor a feszültséget érzékelteti.

Idézzük Salvatore Quasimodo (1901–1968) Nobel-díjas olasz költő 1942-ben megjelent háromsoros versét: „Ki-ki magában áll a föld szívéen, /szívébe szúrva egy-egy napsugár, /és mindjárt este lesz.” (És mindjárt este lesz — Rónai Mihály András fordítása) A befejezés azonos Juhász Gyula versével, példa modern, tömör képalkotására.

Szakállszáritó

Az öreg gazda ül a ház előtt
És nézi, hogy a nap mint áldozik.
Pipál, nem moccan. Az idő is áll
Egy pillantásra, ha meglátja őt.
Az évek hóval fődik el fejét
És barázdákkal barna homlokát.
Ő csak pipál, nem moccan. Tehenek
Tarka csapata baktat az úton.
Elbődül egy, talán a fűre gondol,
Mely benne már tej, kisdetek bora.
A másik mélabúsan visszanéz
A rétre, hol ma boldogan delelt.
A sárga, fehér, fekete sereg
Szép lassan, lassan eltűnik a zöld
És barna kiskapukban. Az öreg
Tovább pipál, nem moccan és a nap
Már bíbort sző a lila föllegekbe.
Elnézem vaksi, ideges szememmel
Ez öreget, e tiszta, mély nyugalmat,
Melynek napáldozatja csupa csönd
És béke. Pipafüstje égbe száll
És gondolatja már a föld alatt jár.

A vers először *Az Est* 1924. július 23-i számában jelent meg.

Szakállszáritó: a ház előtti kispad, ahol üldögélnek és beszélgetnek az öregedő parasztok. Juhász Gyula ezt a tiszántúli szót, mint maga vallotta, Oláh Gábortól

vette át. E címmel aforizmákat és más, rövid gondolatforgácsokat közölt rovatóban, a *Délmagyarország* hasábjain.

A vers valószínűleg tápai emlékből fakadt. (KK 2: 346 564)

A költemény formája szabadvers, úgy érezzük, a költő maga is odaül a szakállszárítóra, egyszerű szavakkal elbeszélget a gazdákkal. A második sorban a nap „áldozik”, az alkonyatra utaló kifejezés az öreg paraszt lelkiállapotát is jelzi. A vers jellemző stíluseszköze az áthajlás, mely mintha a parasztember gondolkodását követné, ahogy szemmel kíséri a dolgokat, meg-megáll, továbbsiklik a pillantása, számba veszi az életet. Generációk jelennek meg, a tehéntej „kisdetek bora”, az alkonyat ragyogásába metaforák szövődnek. A komótosan ballagó sorokban jelzőhalmozás mutatja be a csordát, a tehenek „sárga, fehér, fekete sereg.” A „pipál” szó ismétlése tagolja, ritmizálja a verset, ilyen egyszerű szavakkal is lehet szimfóniát varázsolni, már persze, ha Juhász Gyulának nevezik a költőt. A költő „szeme” a versben szereplő jelzőtől eltérően, nem vaksi, több versében szerepel ez a szó, éles, nyugtalan pillantás figyel a világot, összegzi benyomásait a hangulatok és a filozófia szintjén. Az utolsó két sor ellentétes gondolatpárban foglalja össze az életet, a pipafüst égbe száll, a gondolat a föld alatt jár, a pipálás élet és halál ellentétét foglalja össze. A verset csendes belső feszültségek, stilisztikai események jellemzik, mint az utolsó sorok áthajlásai. Az „és” kötőszó ismétlése, halmozása is megjelenik, hangsúlyozva a „csupa csönd / És béke” egyébként szokványos szóképét. A szóképek, stilisztikai eszközök kápráztató sokféleségét figyelhetjük meg verseinek legapróbb részleteiben is.

Az Iza partján

Az Iza partján
 Kószáltam sokat,
 Idézgettem nagy,
 Régi álmokat.
 A legnagyobb, kit
 Magyar rög adott,
 Kinek a legszebb
 Dallam adatott,
 Arany járt árván
 E tájon szegény,
 Bús magyar sorsa
 Zord kikeletén.
 S ahogy méláztam
 Nyomát kutatón,
 Ímé fölbukkant
 Egy vízimalom.
 Vízimalomról

Ő is énekelt
 A tölgyek alatt,
 Mikor este lett...
 Suhan az idő,
 Vár ránk egy halom,
 Forog-e még Iza partján
 A vízimalom?

Először a nagyvárad *Szabadság* 1908. május 17-i számában jelent meg. Átdolgozott, bővített változata megjelent a *Független Magyarország* 1919. augusztus 22-i számában, az Anna-szerelemre utaló betoldással. (KK 1: 179 445)

Arany János vándorszínészként járt Máramarosszigeten, az Iza partján. Egy személyes élmény: ott jártamkor megszólított egy idősebb férfi: — Mi, itteni magyarok számon tartjuk Arany János tölgyfáját, valamikor ő is itt járt. Nemrégiben a vihar letört róla egy ágat, de a fa megmaradt.

A versforma hangsúlyos öt szótagú, az áthajlásokkal azonban tízessé alakul, változatos metszetekkel. A versben szerepel Arany János *A tölgyek alatt* című versének egy sora. Arany János verse öt-hatos szótagszámú, kétsoronként alkotva egy periódust. Van még egy különbség: Juhász Gyulánál az utolsó előtti sor felező nyolcassá alakul, meghatározva az utolsó sor 4+1-es metszetét és ezt a ritmust visszavetítve az előző sorokra is. A költő Arany János nyomát kutatva nemcsak a malomra bukkan rá, hanem kedves költője ritmusait is fölleli a malom zuhogásában. Az „adott — adatott” rímbe a felelő magában foglalja a rímhívó hangjait, de nem akárhogyan, a „dallam” első két hangjával egészül ki, így szerkezeti eszközként kapcsolja egybe a két sort. A „zord kikelet” oximoron-szerű szókép, a magyar sors ellentmondásait is kifejezi. Érdekes a vesszők, pontok és a jelöletlen sorvégek kapcsolódása, melyek meghatározzák a mondatszerkezetet. Az első mondat négy, a második nyolc sorból áll, a második mondat első sorának belsejében is van vessző, így a pontuáció variálódik. A harmadik mondat ismét négysoros, a befejező pedig nyolcsoros, az utolsó előtti sor fentebb elemzett ritmikái csattanójával. Ha az ötös sort 4+1-es üteműnek tekintjük, akkor a nyolcas a második ütem kibővülése, a patakcsobogás rendezettsége, az élet összefoglalása.

Magyar...

Árva vagyok, szomorú, keserű árvája e földnek,
 Eltaszított, kicsufolt, porba tiporva siró.
 Árva vagyok, a világ árvája, s hiába panaszlom
 Bánatomat, nem hall és nem is ért a világ.
 Mind rajtam tapos és rajtam feni bosszuja kését,
 Kiknek a cenk vaksors most diadalmat adott.

Régi barátim és mind, mind, akiket segitettem,
 Hogy szabadok legyenek, s éljenek újra tovább,
 Mind, akikért pajzsul tartottam testemet egykor,
 S ontottan pazarul véretem, ím, letagad!
 Meztelenül, iszonyú láztól borzongva, ugy állok,
 Az elemek viharát tűrve, mint Lear, a király!
 Hol vannak gyönyörű erdőim és hegyeim, hol
 Szőke magyar Tisza bús bölcseje mért idegen?
 Mért hal meg zokogón, száműzve szeretteitől Ó,
 Hisz a szabadságnak zúgja örök ütemét?
 Mért kellett durván leszakítani anyja szivéről
 Legszebb gyermekeit: drága királyi Pozsonyt,
 Büszke kuruc Kassát, kincses erdélyi Kolozsvárt
 Váradot és Aradot s mind, aminek neve fáj?
 Fáj, fáj, szörnyen fáj, és már nemcsak az éjszaka álma
 Hozza ma vissza nekem őket a bűnnek ölén.
 Hallom sóhajodat, sírok szent sírja, Segesvár,
 Hol a magyar meteor lángja a porba bukott.
 Ő e világ minden rabszolgakeserve helyébe
 Egy szabad emberiség tiszta dalát dalolá!
 Ó, szabad emberiség, hol vagy, Ádám, hova bújtál,
 Ember, mily leköpött, sárba kevert ma neved!
 Ám én esküszöm itt, szent rab sírodra, titánom,
 Még kibomol lobogód, még kicsap őri tüzed!
 Még viharos Nemerét támaszt nyugatra, keletre,
 Északon és délen, lelked, amely a miénk!
 Jönni fog — itt az idő, mikor újra magasztos erény lesz
 Ember lenni s magyar: tisztelet és becsület!
 Addig a durva világ fájó árvája az éjben
 Fázón búvik meg csonka, hű anyja ölén,
 S tiszta gyerekhittel, mint egykor régen a pásztor
 Betlehem estéjén, isteni kisdéd előtt
 Áhitatos szívvel dúdolja Petőfi imáját
 Harsány himnuszodat, százszorszént égi Szabadság!

A verset a szocialista időszakban nem lehetett közölni, Péter László azonban a kritikai kiadásban megadta bibliográfiai adatait. A vers a *Magyar Helikon* 1921. december 15-i számában jelent meg. (KK 3: 410)

A vers a trianoni tragédiával elvesztett városokat térképezi föl, a magyar történelmet, kultúrát Juhász Gyula egységesnek érzi. A vers formája a klasszikus disztichon, azaz „kétsoros vers”, mely egy hexameterből és egy pentameterből áll. A magyar irodalomban híres példái Kisfaludy Károly Mohács, Kölcsey Fe-

renc *Huszt* című verse, de használta Berzsenyi, Vörösmarty és József Attila is. Disztichon Sylvester János Újszövetség-fordításának ajánló verse is. A versforma egyrészt a klasszikus görög-római kultúrát idézi, másrészt a magyar költészeti, irodalmi utalások megjelenítésével a költészet fegyverét fordítja az igazságtalan trianoni döntés ellen. A kétsoros strófákból álló költemény amúgy is Juhász Gyula kedvelt formája, ebben a logikai szerkezetben könnyedén tud gondolkodni.

A vers utolsó sora megegyezik Petőfi *Levél Arany Jánoshoz* című versének utolsó sorával. Így a verset két hexameter zárja le, Juhász Gyula ismét variálja a formát. A Petőfi-sor ugyanis hexameter, itt a pentameter helyén áll — Juhász Gyula ezzel ritmikailag is kiemeli a Petőfi-idézetet. A pentameter második felében a daktilust nem helyettesítheti spondeus, így ott két daktilus áll, a záróütem gyöngye ízét szünet helyettesíti. A hexameternek viszont csak az ötödik üteme kell daktilus legyen, Petőfi sora ebben is eltér a vers második soraiban végighúzódó pentameter ütemeitől. A Petőfi-sorra jellemző a mássalhangzók alliterációja. Az első két szó a „h” alliterációja, érdekesség, hogy ez a szinte sóhajtásszerű mássalhangzó éppen a himnusz harsányságát emeli ki, ez Petőfi ellentétes hatásokra építő verstana. Juhász Gyula előző három sorában a szavak belsejében szintén szerepel a „h”, érdekes módon, soronként előleopakodik egy-két szótaggal, az „áhitatos”-ban már a második szótag elején áll, Petőfi sorában pedig diadalmasan az élre kerül. Juhász Gyula tehát nem egyszerűen odairja a vers végére Petőfi sorát, azt beleszövi a vers szövetébe, megjelenését hangulatban és hangzásban is előkészíti. Négykezes zongorajáték ez, Petőfi a maga részéről az alliterációkat is bravúrosan alkalmazza: a „h” kettős alliterációját az „sz” hármasa követi, a fokozás stilisztikai eszközét megvalósítva. A „százszorszént” jelentésbeli fokozása, a többszörözés a határtalanságot jelenti. Az „égi” jelző a Juhász Gyulához is közel álló szakralitást viszi a versbe, a nagybetűvel írt Szabadság pedig, kell-e mondani, Petőfi meghatározó eszméje. A vers ilyen módon a záróképben az ég végtelenségére nyílik, az ilyen lezárás Juhász Gyula más verseire is jellemző. Felhívjuk a figyelmet a Nemere említésére, ez egy erdélyi szélfajta, mely Tamási Áron novelláiban is fúj. Trianon után a nemzet egységét jelképezi.

A versben nyílt és rejtett utalások idézik a magyar költészet világát. A „cenk” szóval kapcsolatosan Vörösmarty *Szép Ilonkája* jut eszünkbe, de Jókai is alkalmazta. A „cenk vaksors” kifejezésben történelmünk fordulataira történik utalás — „sors bona, nihil aliud”, jószerencse, semmi más, mondotta Zrínyi, a költő. Az elveszett városokon a „k” alliterációja húzódik végig, mégis egybekapcsolva őket.

A sokféle stilisztikai eszközeiből csak néhányat emelünk ki: a második sorban az értelmezői jelzőhalmozás első két szava múlt idejű melléknévi igenév, a következő bővítménnyel ellátott határozói igenév, a negyedik jelző folyamatos melléknévi igenév. Mivel az igenevek igei tulajdonságokat is őriznek, a jelzőhalmozás dinamikus, feszültséggel teli, az igék szinte ki akarnak robbanni a képzett szavak-

ból, kifejezve a belső indulatokat. Ez a szerkezet hangulati fokozás is, hiszen az első sorban az „árva vagyok” névszói-igei állítmány, az „árvája a földnek” birto-
kos szerkezet, az első esetben a szó melléknév, a másodikban főnév, figura
etymologicáról van szó. Az alany a „magyar”, a vers címe, rá a személyragok
utalnak. Az „árva” a vers során különféle formában többször ismétlődik. A vers
címe, a „magyar”, főnév és melléknév egyaránt lehet, a versben főnévi érte-
lemben szerepel, az utalások rá vonatkoznak. A költő hangsúlyos helyen, a cím-
ben mondja ki, utána csak utalásokban van jelen, ez is feszültséget kelt.

A befejező sorokban a betlehemi éjszaka reménységét idézi, az isteni gondvi-
selésben való hit Himnuszunkhoz hasonlóan jelenik meg.

A vers azt a politikai szempontból nagyon aktuális kérdést is fölveti, hogy mit
várhatunk a külső világtól. Mert a sírt, hol nemzet süllyed el, nem könnyező, in-
kább közömbös vagy a koncon osztozkodó népek veszik körül, inkább a gúnyos
nevetés az, ami fölhangzik. A versben az „árva vagyok” kétszeres ismétlése utal
erre a helyzetre, ami Petőfinél is megjelenik: Európa csendes, újra csendes, a ma-
gyarok egyedül maradtak.

Kiadványaink

Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó gondozásában
2012-ben megjelent:

